

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ УКРАЇНСЬКОГО РЕЧЕННЯ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ «У ГАЇ СОНЦЕ ЗАЦВІЛО» ЄВГЕНА ГУЦАЛА)**

**STRUCTURAL-SEMANTIC SIGNS OF THE UKRAINIAN SENTENCE
(ON THE MATERIAL OF THE STORY “THE SUN BLOOMED IN GROVE”
BY YEUVHEN HUTSALO)**

Чубань Т.В.,

orcid.org/0000-0002-7199-0684

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

Кардаш Л.В.,

orcid.org/0000-0002-2098-0240

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі*

У статті проаналізовано структурні та семантичні особливості речень у сучасній українській мові. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні функціонування речень різної будови.

Останнім часом у вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про три синтаксичні одиниці в українській мові. Учені вважають, що синтаксичні поняття слід розглядати не лише із семантичного та комунікативного поглядів, але й з формально-граматичного поля. Проблема статті полягає у висвітленні особливостей вираження основної синтаксичної одиниці – речення в українській мові, адже ця одиниця має притаманний лише їй характер; у аналізі реченнєвих моделей. Приклади речень пропонуємо з повісті «У гаї сонце зацвіло» Євгена Гуцала (1937–1995 роки) – відомого українського письменника, лауреата Національної премії України імені Т.Г. Шевченка, у якій зображено багатотисячолітню народну культуру та в яку автор увів основний словниковий склад народної побутової мови, значно збагативши його. Повість оригінально знайомить читачів з неповторним світом рідної природи, дає уявлення про життя українського повоєнного села, вона сповнена тонкого ліризму й глибокого розуміння дитячої психології. У результаті засвідчено системний характер функціонування речень у мовленні героїв твору.

Серед трьох синтаксичних одиниць української мови найвагоміше місце належить реченню. Дослідження синтаксису речення є надзвичайно актуальними, адже вони допомагають пізнати особливості структури висловлень і тексту, тому синтаксис як лінгвістична дисципліна має головну частину – це вчення про речення. Синтаксис – це складник мовної системи, який має нерозривний зв'язок з іншими її компонентами, предметом якого є будова зв'язного мовлення, синтаксична структура мови. Другою синтаксичною одиницею є речення. Класифікуючи речення за складом, їх поділяють на прості й складні. За структурою прості речення (ПР) є двоскладними та односкладними, поширеними й непоширеними, повними й неповними. У статті надано характеристику складних сполучникових і безсполучникових речень.

Зазначимо, що не можна уявити мову без третьої синтаксичної одиниці – тексту як комунікативного явища та лінгвістичної одиниці.

Семантичний підхід до вивчення синтаксису речення досить виразно показує, що основною сферою вияву синтаксичних одиниць є сфера значення, що заради висловлення думки використовується весь мовний арсенал. Речення, утворене за спеціальною структурною схемою, має граматичне значення предикативності і власну семантичну структуру. Проведений аналіз мовного матеріалу дав змогу дійти висновку про системний характер функціонування простих і складних речень з їх особливими ознаками.

Дослідження особливостей основної синтаксичної одиниці (речення) перебувають у центрі уваги вчених-лінгвістів.

Ключові слова: синтаксис, синтаксична одиниця, просте речення, складне речення, структура речення, члени речення.

The article analyzes the structural and semantic features of sentences in the modern Ukrainian language. In particular, attentions focused on studying the functioning of sentences of different structure.

Recently, domestic linguistics has seen a growing interest of researchers in the question of three syntactic units in the Ukrainian language. Scholars believe that syntactic concepts should be considered not only from a semantic and communicative point of view, but also from a formal-grammatical field. The problem of the article is to highlight the peculiarities of the expression of the main syntactic unit – the sentence in the Ukrainian language, because this unit has its own character; in the analysis of sentence models. Examples of sentences are offered from the novel “In the grove the sun bloomed” by Yevhen Gutsalo (1937–1995) – a famous Ukrainian writer, winner of the National Taras Shevchenko Prize of Ukraine, which depicts centuries-old folk culture, and in which the author introduced the basic vocabulary of folk household language, greatly enriching it. The story originally acquaints readers with the unique world of native nature, gives an idea of life in the Ukrainian postwar village, it is full of subtle lyricism and a deep understanding of child psychology. As a result, the systemic nature of the functioning of sentences in the speech of the heroes of the work is attested.

Among the three syntactic units of the Ukrainian language, the most important place belongs to the sentence. The study of sentence syntax is extremely relevant, because they help to understand the peculiarities of the structure of utterances and text, and therefore syntax, as a linguistic discipline, has a major part is the doctrine of the sentence. Syntax is a component of the language system that has an inseparable connection with its other components, the subject of which is the structure of coherent speech, the syntactic structure of language. The second syntactic unit is a sentence. Classifying sentences by composition, they are divided into simple and complex. The structure of simple sentences (SS) is as follows: two-syllable and one-syllable, common and uncommon, complete and incomplete. The article describes the complex conjunctions and non-conjunctions.

Note that it is impossible to imagine language without the third syntactic unit – the text as a communicative phenomenon and a linguistic unit.

The semantic approach to the study of sentence syntax quite clearly shows that the main sphere of expression of syntactic units is the sphere of meaning, that the whole linguistic arsenal is used for the sake of expressing an opinion. The sentence is formed according to a special structural scheme, has the grammatical meaning of predicativeness and its own semantic structure. The analysis of the language material allowed us to conclude about the systemic nature of the functioning of simple and complex sentences with their special features.

Studies of the peculiarities of the basic syntactic unit (sentence) are still in the center of attention of linguists.

Key words: syntax, syntactic unit, simple sentence, complex sentence, sentence structure, sentence members.

Постановка проблеми. У мовознавстві продовжується активне дослідження проблем речення, про них написано чимало наукових праць. Актуальною проблемою є висвітлення особливостей синтаксичної будови мови, вираження значень синтаксичних одиниць, адже синтаксична теорія інтенсивно розвивається, на що звертають увагу теоретики-синтаксисти. Останнім часом у вітчизняному мовознавстві помітне зростання інтересу дослідників до питання про синтаксичні одиниці в українській мові, сукупність яких є нерозривною єдністю, та висловлюються іноді суперечливі погляди щодо них. Учені вважають, що синтаксичні поняття слід розглядати не лише з формально-граматичного погляду, але й із семантичного та комунікативного поглядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми речення у сучасній українській мові зверталось не одне покоління мовознавців, про що свідчать праці І.Р. Вихованця, А.П. Грищенка, Н.Л. Іваницької, В.Д. Горяного, А.Г. Кващука, О.С. Мельничука, К.Ф. Шульжука. У працях «Грамматика української мови. Синтаксис» [1, с. 9], «Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія» [3, с. 60], «Синтаксис української мови» [4, с. 70] описано особливості синтаксису сучасної української мови, а особливу увагу приділено вивченню синтаксичної одиниці – реченню.

Аналіз речень здійснено відповідно до характеристики речення як основної синтаксичної одиниці І.Р. Вихованця: «Речення – предикативна синтаксична одиниця, отже, основна синтаксична одиниця-конструкція, що протиставляється в синтаксичній системі мінімальній синтаксичній одиниці і словосполученню за формою і функціями, являючи собою граматично організоване поєднання слів» [1, с. 8–9].

Проблема статті полягає у висвітленні особливостей вираження синтаксичної одиниці в українській мові – речення, адже воно (речення)

охоплює синтаксичний рівень мови й має притаманний лише йому характер, а також диференціювання семантичних і структурних ознак реченневих моделей.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблеми основної синтаксичної одиниці у сучасній українській мові, а саме встановлення та опис значень речення у синтаксичній системі, адже граматична структура підпорядкована загальній структурі мови, визначення понять, які охоплюють внутрішню єдність синтаксичної одиниці – речення. Готуючи статтю, ми мали на меті вирішити такі завдання, як дослідження семантико-синтаксичної організації речення; аналіз структурно-семантичних ознак українського речення на матеріалі повісті «У гаї сонце зацвіло» Євгена Гуцала.

Мета статті зумовила застосування комплексу теоретичних та емпіричних методів мовознавства. Застосовано методи аналізу й синтезу, завдяки яким узагальнено й конкретизовано теоретичні засади дослідження проблеми речення, проаналізовано, прокоментовано і розрізнено термінологічні визначення явищ простого й складного синтаксису. Використано метод культурологічного аналізу для вияву мовних засобів у текстах.

Виклад основного матеріалу. Ставлення українського народу до мови є критерієм національного виховання, воно формує національну свідомість молоді. Приклади речень пропонуємо з повісті «У гаї сонце зацвіло» Євгена Гуцала, у якій зображено народну культуру та в яку автор увів основний словниковий склад народної побутової мови через мову героїв, значно збагативши його. У художніх жанрах часто використовують різні реченневі варіанти.

Дослідження синтаксису речення є надзвичайно актуальним, адже допомагають пізнати форми організації розгорнутих побудов, особливості структури висловлень і тексту, тому

синтаксис як лінгвістична дисципліна має, відповідно, три частини, такі як вчення про словосполучення, вчення про речення і вчення про текст. Синтаксис – це складник мовної системи, який має нерозривний зв'язок з іншими її рівнями і предметом якого є правила та будова зв'язного мовлення, синтаксична структура мови.

Таким чином, другою синтаксичною одиницею у сучасній українській мові є речення. Класифікуючи речення за складом, ми їх поділяємо на прості та складні. За структурою прості речення (ПР) є двоскладними та односкладними, поширеними й непоширеними, повними та неповними.

В академічній граматиці ПР визначають за мінімальною кількістю головних членів, тобто лише за однією граматичною основою (за одним граматичним центром) речення. Цей граматичний центр формують або два головні члени, такі як підмет і присудок (у двоскладному реченні) («*А в гаї сонце зацвіло!*» [2, с. 133], «*В жнива, у спеку, на далекому обрії біжать блакитні вівці*» [2, с. 134]), або тільки один головний член (в односкладному реченні) («*А починають мастити хати перед Великоднем, неодмінно теплого дня, сонячного*» [2, с. 156]). Просте двоскладне речення характеризується наявністю двох головних членів, а саме підмета й присудка. Підмет і присудок – це головні члени двоскладного речення, які перебувають у предикативному зв'язку один з одним.

Є прості речення елементарні (ПРЕ), їх ще називають непоширеними (у таких реченнях є лише головні члени речення або один член, немає другорядних членів) («*Йї сама не знаю...*» [2, с. 133]), і прості речення неелементарні (ПРНЕ), їх ще називають поширеними (у таких реченнях є другорядні члени) («*Так хочеться іноді зустрітись із ясним поглядом свого дитинства!*» [2, с. 135]).

У сучасній українській мові виділяють ПР неускладнені та ускладнені. Ускладненими є речення з однорідними членами, а саме підметами («*І собаки, й худоба розуміють все, тільки мовчать, говорити не навчилися*» [2, с. 173]); присудками («*Ось тут він никав, за грядками цибулі, ось тут пройшовся, за капустами...*» [2, с. 135]); означеннями («*Другого дня – теж тепло, погідного – уже мастить чи не все село!*» [2, с. 156]); додатками («*Від кого тікають, від якої страшною сили?*» [2, с. 134]); обставинами («*І ви майнули гуртом – од криниці до криниці, від хати до хати*» [2, с. 140]).

Серед засобів, що ускладнюють ПР, особлива роль належить звертанню. Із семантичного погляду у функції звертання можуть бути іменники та субстантиви, слова, що перейшли з інших частин мови в іменник. Звертання поділяють

на поширені («*Ой ти, дівчино-чарівниченько, Причарувала моє серденько, Причарувала мою ти душу...*» [2, с. 146]) і непоширені («*Правда, Василюк?*» [2, с. 149]).

Речення можуть ускладнятися різними словами, словосполученнями й реченнями, які надають висловленню різних додаткових відтінків. До засобів, що ускладнюють ПР, належать вставні і вставлені слова («*Та найшанованішою в хаті була, звичайно, піч*» [2, с. 158]). У цьому разі маємо просте речення, у якому слово *звичайно* є вставним, яке відокремлюємо комами.

Таким чином, ПР, утворене за спеціальною структурною схемою, має граматичне значення предикативності і свою семантичну структуру. Однак не можна характеризувати речення лише як формально-граматичну конструкцію. ПР монопропозитивне, адже у ньому описано одну пропозицію.

Постійним компонентом зовнішньосинтаксичної сфери структури речення є модальність, яка вказує на віднесеність змісту речення до об'єктивної дійсності. Модальність – це синтаксична категорія. За допомогою певних формальних засобів мови оформлюють модальні значення речення, на основі яких визначається модальний тип речення. За допомогою цих синтаксичних засобів розрізняють сім таких модальних типів речень:

– речення розповідні (оформлення реальної модальності; розповідна модальність ніяких спеціальних формальних показників не має), найбільш поширені в мові («*Найдовше сніг тримається в затінках або в ровах, присипаний листям чи землею*» [2, с. 139]);

– речення питальної модальності, у яких модальне значення питальності – вимога підтвердження чи заперечення відповідності загального змісту речення або з'ясування якогось моменту описаного («*І чому вони поспішали?*» [2, с. 136]);

– речення спонукальної модальності, у котрих модальне значення становить вимогу певної дії чи поведінки, що забезпечило б відповідність між змістом спонукального речення і дійсністю («*А візьміть нашого Кіндрата Музичука...*» [2, с. 143]);

– речення бажальної модальності, у яких модальне значення бажальності полягає у вираженні бажання особи щодо здійснення основного змісту бажального речення («*Якби моє ждання допомогло!*» [2, с. 143]);

– речення умовної модальності, у яких модальне значення умовності – це вказівка на те, що відповідність основного змісту речення до дійсності могла би бути за певної умови («*Занесли б коли-небудь свою взувачку...*» [2, с. 162]);

– речення гіпотетичної модальності (припущення), модальне значення яких складається із семантичних відтінків припущення, можливості, ймовірності («*А може, опустились журавлі в іншому місці?*» [2, с. 137]);

– речення переповідної модальності (переклад висловлень інших осіб) («*Мовляв, ходять по льоду, ковзаються, падають*» [2, с. 136]).

Отже, у сучасній українській мові розрізняють сім модальних значень речення, таких як розповідність, питальність, спонукальність, бажальність, умовність, ймовірність та переповідність. Поза категорією модальності, яка знаходить вияв у відповідних граматичних показниках, не може функціонувати жодне речення української мови.

ПР поділяють на повні та неповні. В основі виділення неповних речень лежать факти функціонування неповних речень, зумовлені контекстом і ситуацією мовлення, а також структурою самого неповного речення, тому неповні речення є контекстуальними, ситуативними та еліптичними.

Контекстуальні неповні речення – це такі речення, у яких пропущений член визначається з попередніх речень, з контексту. Найчастіше це речення з неназваним підметом або присудком («*А потім, неслухняний, стрибнув – і спершу на милиці заблищав у дядька Павла Гречаного, що йшов по дорозі, далі саянув на протезі, що залишав у снігу глибокі ямки, а вже з протеза перескочив на груди, з грудей на обличчя. Знов на груди, знов на обличчя*» [2, с. 138]).

Ситуативні неповні речення вживаються часто в усному мовленні, де зрозуміти їхній зміст допомагають ситуація, жести, міміка, інтонація. В еліптичних реченнях відсутній член можна відтворити не з контексту чи ситуації, а із самої конструкції речення.

Для вираження емоційного стану мовця речення може виділятися особливою інтонацією, певними експресивними варіантами, тобто речення повністю стає комунікативною одиницею. Інтонація у мовленні не лише членує мовний потік, адже вона є важливим засобом оформлення певних модальних, експресивних функцій висловлювання. Інтонація речення робить те, що не можуть здійснити інші мовні одиниці. Традиційно прийнято вважати знаком межі речення крапку (або крапки), знаки запитання чи оклику, котрі виступають у їх ролі. Усі типи речень можуть бути або окличними («*У гаї сонце зацвіло!*» [2, с. 133]), або неокличними («*Ото німець причаївся в якомусь закамарку, сидить, ніби миша*» [2, с. 138]).

Таким чином, окличні речення вимовляються підвищеним тоном, з окличною інтонацією та міс-

тять повідомлення, питання, спонування, до яких додається вияв сильного почуття.

За відповідністю змісту речення дійсності ПР поділяють на стверджувальні та заперечні. Показником стверджувального або заперечного ПР є наявність чи відсутність заперечної частки не при присудку чи головному члені в односкладному реченні («*Росла над самою вуличкою Тизунів стара груша*» [2, с. 178]; «*І після того запитання літня молдаванка не здавалася такою загадковою, поближчала, поріднішала*» [2, с. 178]).

На відміну від ПР, семантико-синтаксична структура складного речення (СР) відображає відношення між двома ситуаціями або між більшою їх кількістю. Складне речення із семантичного погляду поліпропозитивне, тобто орієнтоване на вираження не однієї пропозиції, а комплексу пропозицій («*Живу ногу важко переставляє, а дерев'яний протез мовби сам легенько перелітає з місця на місце*» [2, с. 138]), тоді як ПР у типових виявах монопропозитивне, тобто семантично ПР виражає тільки одну пропозицію [1, с. 283] («*Як він оцю дитину любив!*» [2, с. 143]).

Основний тип складних речень становлять речення мінімальної будови, що завжди включають дві граматичні основи. Таке речення є складним реченням елементарним (СРЕ) («*Коли та оптика блисне на сонці, тоді наш снайпер і б'є туди*» [2, с. 138]).

Складне речення неелементарне (СРНЕ) складається з трьох і більше частин («*Береш той уламок, стаєш на причілку, наставляєш проти сонця – і вже прудкенький сонячний зайчик уродився ген на стовбурі яблуні, перескочив на грушу, далі впав на землю, приблизивши, потім звівся моторно з землі і вже танцює на вікні сусідньої хати, в якій живуть тітка Ярина з Василянкою, тремтить на шибці, і в глибокому світлі, яке кидає зайчик, можна углядіти стіл, полумисок на столі, рушник на покутті*» [2, с. 137]).

Складне речення насамперед являє собою семантичну (змістову) єдність («*І коли тепер згадуєш своє дитинство, яке з кожним днем віддаляється і віддаляється, усе більше обертаючись на неясні спомини, то чомусь уявляється воно тобі отими блакитними вівцями*» [2, с. 134]).

У цьому реченні висловлено думку про те, що дитинство з кожним днем віддаляється та уявляється блакитними вівцями. Кожна з двох частин цього складного речення може функціонувати як окреме просте речення й мати своє смислове навантаження, але разом вони є цілісним синтаксичним вираженням думки.

Проте є випадки, коли складові частини складного речення не мають самостійно семантики, тому не можуть вживатися окремо («*Бо, звичайно, коли навесні йде в ріст молода трава, розвиваються дерева, барвами веселки спалахують по безмежній землі озера – моря – океани квітів, то сонце, таке похмуре восени і таке зажурене взимку, теж зацвітає*» [2, с. 134]).

У цьому реченні друга частина не може самостійно бути, а без попередніх частин її зміст є незрозумілим.

Деякі складні речення можуть виражати одну пропозицію. Це спостерігаємо на прикладі складно-підрядних речень із підрядною означальною частиною («*Бо по білому шляху, що вів до села, йшов солдат*» [2, с. 144]). Підрядна частина цього речення зі сполучним словом *що* набула атрибутивної функції, тому речення виражає одну пропозицію.

Одна ситуація може бути зображеною у складно-підрядних реченнях з підрядними з'ясувальними, підрядні частини яких виражають з'ясувально-об'єктні відношення і підпорядковуються опорному дієслову в головній частині («*Спина в Гречаного зсутулилась, наче дядько побоюється, що твій сонячний зайчик знову скочить на нього, знову почне пустувати на голові, на плечах*» [2, с. 138]).

Отже, складне речення можна визначити як цілісне синтаксичне вираження єдиної складної думки, як знак взаємопов'язаних ситуацій, що виражені за допомогою певних семантико-синтаксичних відношень.

Семантико-синтаксичні відношення між частинами складного речення й засоби оформлення зв'язку у сполучникових (складносурядних і складнопідрядних) та безсполучникових складних реченнях лежать в основі семантико-синтаксичної структури речення. Складні сполучникові речення залежно від характеру зв'язку між частинами та засобами його вираження традиційно поділяються на складнопідрядні (СПР) («*Йти в ліс, що чорніє неподалік, шукати на лісових журавель таки потребує допомоги?*» [2, с. 137]) і складносурядні (ССР) («*Сіре запишло висіло вгорі, і на його сумному безмежжі не видніло жодної пташиної цяти*» [2, с. 137]).

Складові частини, внаслідок поєднання яких утворюється СПР, мають між собою відношення залежності, адже є частина головна й частина залежна. Ці відношення мають різні форми вираження. Складові частини, внаслідок поєднання яких утворюється ССР, не мають між собою відношень залежності.

Інтонацією, ритмомелодійними засобами з'єднуються в одне смислове та граматичне ціле

частини складного безсполучникового речення (СБР). Особливостями СБР є те, що цілісність структури і значення їх досягається завдяки інтонації та змістовій взаємозалежності частин, а також завдяки певним співвідношенням видових, часових і модальних форм присудків. Безсполучникові складні речення можуть бути елементарними (складаються з двох частин) («*Павло Гречаний висипав тобі на долоню, ти поклав одну до рота – й заплющився від утіхи*» [2, с. 162]), та неелементарними (складаються з трьох і більше частин) («*А я швець, у мене обрізків усяких назбиралось, хіба пошкодую для вас?..*» [2, с. 163]; «*Пригадай – було це трохи раніше, ходив ти посеред зими по в'язочку з хлопцями*» [2, с. 144]).

Отже, складне речення з формально-граматичного погляду відзначається тим, що воно будується за певною структурною схемою на основі двох чи більше предикативних одиниць, а також тим, які є смислові відношення між його частинами, що наявні між ними у певній моделі.

У сучасній українській мові виділяють складні конструкції, частини яких поєднані сурядним, підрядним і безсполучниковим зв'язками («*А тому, подивившись, у які шкарбани взута мати, сказав перегода: – Занесли б коли-небудь свою взувачку, підбив би підметочки й латочку поставив би отам, на передку, бо вже зносилися*» [2, с. 162]; «*Василінка пішла, а ти ще довго був не годен зрозуміти: чому вела таку балачку з матір'ю?*» [2, с. 161]).

Висновки. Проведений аналіз мовного матеріалу дав змогу дійти висновку про системний характер функціонування простих і складних речень з їх особливими ознаками. Синтаксичний рівень – це складно організований мовний шар, який дає змогу розглядати три синтаксичні одиниці з різних боків і спрямувати у певні аспекти їх дослідження. Структурно-семантичний підхід до вивчення синтаксису досить виразно показує, що основною сферою синтаксичних одиниць є сфера значення, а заради висловлення думки використовується весь мовний арсенал.

Вивчення та опис синтаксичних явищ сучасної української мови неможливі без ілюстративних прикладів. Мова художніх творів Євгена Гуцала – важливий матеріал для розрізнення певних типів речень. Прозові твори Є. Гуцала стали надбанням української літератури, вагомим матеріалом для патріотичного виховання молоді.

Отже, дослідження структурно-семантичних ознак речення як особлива лінгвістична проблема досі залишає за собою низку остаточно невіршених дискусійних питань: від самого визначення синтаксичних термінів, причин

виникнення одиниць синтаксису та функцій, які вони реалізують, типології речень, розуміння їх сутності до загального визнання явищ на граматичному мовному рівні.

Дослідження особливостей основної синтаксичної одиниці (речення) перебувають у центрі уваги вчених-лінгвістів. Вивчення семантико-

синтаксичної цілісності предикативних частин, яке актуальне, потребує подальшого розроблення. У рамках отриманих результатів можна намітити перспективу подальшого студіювання у цьому напрямі, а саме простеження синтаксичних засобів у граматичній системі та доведення неоднорідності синтаксичних одиниць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
2. Гуцало Є.П. З вогню воскресли : повісті. Київ : Дніпро, 1980. 335 с.
3. Селіванова О.В. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
4. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 406 с.